

WUWUHAN SESARENGAN TAN RUMAKET WONTEN ING NOVEL PARA PAWESTRI PEJUWANG ANGGITANIPUN SUPARTO BRATA

SIMULFFIX IN NOVEL PARA PAWESTRI PEJUWANG WRITTEN BY SUPARTO BRATA

Dening: Maulad Cahyaning Safitri, Prodi Pendidikan Bahasa Jawa, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Yogyakarta

Sarining Panaliten

Ancasing panaliten menika nedahaken wuwuhan sesarengan tan rumaket (*simulffiks*) ing babagan wujudipun, tegesipun tembung, saha ewahipun jinis tembung amargi *proses* wuwuhan sesarengan tan rumaket ing tembung-tembung andhahan salebeting novel Para Pawestri Pejuwang anggitanipun Suparto Brata. Sumbering *data* ing panaliten menika arupi novel anggitanipun Suparto Brata kanthi irah-irahan Para Pawestri Pejuwang. *Data* wonten ing panaliten inggih menika tembung andhahan ingkang ngemu wuwuhan sesarengan tan rumaket ing salebeting novel Para Pawestri Pejuwang anggitanipun Suparto Brata. *Data* kakempalaken kanthi ngginakaken *teknik* maos saha nyerat kanthi pambiyantu *tabel data*. *Data* dipunkempalaken miturut wujudipun wuwuhan, tegesipun tembung saha ewahipun jinis tembung amargi *proses* wuwuhan sesarengan tan rumaket sarta dipun-*analisis* kanthi *deskriptif*. Asiling panaliten menika nedahaken wontenipun 32 wujud wuwuhan sesarengan tan rumaket antawisipun {N-/i}, {N-/a}, {N-/na}, {N-/ake}, {N-/ana}, {N-/e}, {N-/an}, {dak-/e}, {dak-/ake}, {dak-/i}, {dak-/ane}, {di-/i}, {di-/a}, {di-/ake}, {sa-/e}, {sa-/an}, {su-/e}, {se-/e}, {se-/a}, {ke-/an}, {ka-/e}, {ke-/ake}, {ke-/e}, {ka-/ake}, {pa-/e}, {pi-/e}, {pa-/an}, {-um-/na}, {-um-/e}, {{N-/an}/-e}, {{ka-/an}-e}, lan {{pa-/an}/-e}. Tegesipun tembung kanthi wuwuhan sesarengan tan rumaket antawisipun nindakaken kagiyatan lingga ing objek, maringi menapa ingkang dipunsebut ing lingga, bab ingkang dipuntindakaken gayut kaliyan lingga, nindakaken padamelan ing lingga (wongsal-wangsul), damel dados langkung tinimbangipun lingga, ndadosaken bab kados lingga, padamelan lingga ingkang dipuntindakaken tiyang sanes, bab ingkang gayut kaliyan lingga, dhawuh tiyang sanes supados nindakaken padamelan ing lingga, nindakaken padamelan kados lingga (kangge tiyang sanes), dipunkenani kadadosan lingga kanthi boten sengaja, cara kados ing lingga, dipundadosaken sasaran kagiyatan lingga, dipununtungaken dening kagiyatan ing lingga, ewo dene; sepintena; saperang; dugi kados lingga, menapa ingkang dipunsebut ing lingga, titikan *perturutan*, pikantuk padamelan ing wujud lingga, dipundamel dados kaanan ing lingga, lan papan (wewengkon) kados ing wujud lingganipun. Ing panaliten menika kapanggihaken ewahipun jinis tembung kriya, tembung katrangan, tembung kaanan, tembung aran saha tembung wilangan.

Pamijining tembung: *simulffiks*, wuwuhan, novel

Abstract

The purpose of this research is to explain simulffix in terms of its type, the meaning of the words, and change in the parts of speech caused by simulffix process in novel Para Pawestri Pejuwang written by Suparto Brata. Data source in this research is a novel that written by suparto Brata and the title is Para Pawestri Pejuwang. Data in this research are derivative words that contain simulffix in novel Para Pawestri Pejuwang written by Suparto Brata. Data collected by reading and writing technique and helped by data table. The data were collected according to simulffix's type, the meaning of the words, and the change in the parts of speech caused by simulffix process and analyzed using analytical descriptive technique. The results of the research showed there are 32 type of simulffix, they are, {N-/i}, {N-/a}, {N-/na}, {N-/ake}, {N-/ana}, {N-/e}, {N-/an}, {dak-/e}, {dak-/ake}, {dak-/i}, {dak-/ane}, {di-/i}, {di-/a}, {di-/ake}, {sa-/e}, {sa-/an}, {su-/e}, {se-/e}, {se-/a}, {ke-/an}, {ka-/e}, {ke-/ake}, {ke-/e}, {ka-/ake}, {pa-/e}, {pi-/e}, {pa-/an}, {-um-/na}, {-um-/e}, {{N-/an}/-e}, {{ka-/an}-e}, and {{pa-/an}/-e}. The meaning of the words containing simulffix such as doing action like what is mentioned in the word root in object, giving something what is mentioned in the word root, something that is done like what is mentioned in the word root, doing a

work like what is mentioned in the word root (repeatedly), make something more than what is mentioned in the word root, make something like the word root, an action in the word root that is done by others, something that related to the word root, tell the others to do an action that is mentioned in the word root, doing a work like what is mentioned in the word root (for others), unintentionally experience the effect of an action like what is mentioned in the word root, the way like what is mentioned in the word root, made object of an action by the word root's situation, given benefit by a situation that is mentioned in the word root, although; as much as; some; till resembles the word root, characteristic of the order, get an action that is mentioned in the word root, made like the word root's situation, and place (where) what is mentioned in the word root. In this research discovered the change of the parts of speech, such as verb, adverb, adjective, noun and numeral.

Key words: simulfix, affix, novel

PURWAKA

Dhasaring Panaliten

Basa Jawi minangka piranti wicantenan kangge nglumantaraken pamanggih kaliyan sesami panatur basa Jawi ingkang dipunginakaken inggih menika arupi tembung, *frase, klausa, ukara, utawi wacana*. Tembung minangka pandhapuking basa Jawi gadhah saperangan wujud antawisipun, tembung lingga lan tembung andhahan. Tembung andhahan kadhapuk kanthi *proses morfologi antawisipun kanthi cara afiksasi, reduplikasi, utawi komposisi*.

Proses afiksasi inggih menika ngraketaken wuwuhan (*afiks*) ing satunggaling wujud lingga. Wuwuhan (*afiks*) menika gadhah saperangan wujud antawisipun, ater-ater (*prefiks*), seselan (*infiks*), panambang (*sufiks*), wuwuhan sesarengan (*konfiks*) saha wuwuhan sesarengan tan rumaket (*simulfiks*). Wuwuhan sesarengan tan rumaket menika wuwuhan ing antawisipun ater-ater lan panambang ing satunggaling wujud lingga, ananging caranipun ngraketaken kanthi gantosan utawi satunggal baka satunggal. Dadosipun menawi salah satunggal saking ater-ater utawi panambang boten wonten, tembungipun taksih gadhah teges.

Wuwuhan sesarengan tan rumaket menika gadhah saperangan wujud ingkang ngemu teges ingkang beda-beda, ugi saged ndadosaken ewahipun jinis tembung. Tembung-tembung andhahan ingkang ngemu wuwuhan sesarengan tan rumaket menika salah satunggalipun dipunpanggihaken wonten ing novel Para Pawestri Pejuwang anggitanipun Suparto Brata.

Wosing Perkawis

1. Menapa kemawon wuwuhan sesarengan tan rumaket ingkang rumaket ing tembung-tembung andhahan salebeting novel Para Pawestri Pejuwang anggitanipun Suparto Brata ?
2. Kados pundi tegesipun wuwuhan sesarengan tan rumaket ingkang rumaket ing tembung-tembung andhahan salebeting novel Para Pawestri Pejuwang anggitanipun Suparto Brata ?
3. Kados pundi ewahipun jinis tembung amargi *proses* wuwuhan sesarengan tan rumaket ingkang rumaket ing tembung-tembung andhahan salebeting novel Para Pawestri Pejuwang anggitanipun Suparto Brata ?

Ancasing Panaliten

1. Nedahaken manekawarni wuwuhan sesarengan tan rumaket ingkang rumaket ing

tembung-tembung andhahan salebeting novel Para Pawestri Pejuwang anggitanipun Suparto Brata.

2. Nedahaken tegesipun wuwuhan sesarengan tan rumaket ingkang rumaket ing tembung-tembung andhahan salebeting novel Para Pawestri Pejuwang anggitanipun Suparto Brata.
3. Nedahaken ewahipun jinis tembung amargi *proses* wuwuhan sesarengan tan rumaket ingkang rumaket ing tembung-tembung andhahan salebeting novel Para Pawestri Pejuwang anggitanipun Suparto Brata.

Paedahing Panaliten

1. Paedah *teoritis* panaliten menika kaajab saged suka tambahing pasinaon ngelmu basa Jawi, inggih menika pangretosan ngengingi manekawarni wujud lan tegesipun wuwuhan sesarengan tan rumaket saha ewahing jinis tembung amargi *proses* wuwuhan sesarengan tan rumaket.
2. Paedah *praktis* panaliten menika kaajab saged paring sumbangsih pasinaon morfologi basa Jawi ing sekolah-sekolah minangka ngelmu *terapan*, inggih menika materi manekawarni wujud lan tegesipun wuwuhan sesarengan tan rumaket saha ewahing jinis tembung amargi *proses* wuwuhan sesarengan tan rumaket.

GEGARAN TEORI

Morfologi

Miturut Mulyana (2007:5) tembung morfologi asalipun saking basa Inggris *morphology*, tegesipun cabang ngelmu *linguistik*

ingkang nyinau bab susunan utawi perangan-perangan tembung kanthi *gramatikal*. Jumbuh kaliyan bab menika, Verhaar (2008:97) ngandharaken pangretosan morfologi inggih menika satunggaling ngelmu basa ingkang ngrembag bab satuan-satuan dhasaring basa minangka satuan *gramatikal*. Satuan *gramatikal* menika ingkang dipunwastani morfem. Adhedhasar pamanggih para *ahli* kasebut saged dipunpendhet dudutan bilih morfologi menika cabang linguistik ingkang nyinau wujud lan *proses* pandhapuking tembung.

Proses Morfologi

1. Afiksasi

Sasangka (2001:36) mratelakaken wujudipun wuwuhan dipunperang dados sekawan, inggih menika; ater-ater (*prefiks*), seselan (*infiks*), panambang (*sufiks*), saha wuwuhan sesarengan. Wuwuhan sesarengan menika wuwuhan ingkang arupi ater-ater (*prefiks*) lan panambang (*sufiks*) ingkang dipunwuwuhaken ing wujud lingga kanthi sesarengan. Wuwuhan sesarengan menika dipunperang dados kalih, inggih menika wuwuhan sesarengan rumaket (*konfiks*) lan wuwuhan sesarengan tan rumaket (*simulfiks*).

2. Reduplikasi

Miturut Wedhawati (2006:41) *reduplikasi* utawi tembung rangkep inggih menika *proses* pandhapuking tembung kanthi ngambali sedaya utawi saperangan saking tembung lingga (wujud dhasar). Miturut Mulyana (2007:42-43), *proses reduplikasi* wonten ing Basa Jawi menika kathah lan *variatif*, antawisipun dwilingga, dwilingga

salin swara, dwipurwa, dwipurwa salin swara, dwiwasana lan trilingga.

3. Komposisi

Mulyana (2007:45-46) ngandharaken bilih *komposisi* utawi tembung camboran inggih menika *proses* rumaketipun kalih utawi langkung morfem asal, saged kanthi cara wuwuhan utawi boten kanthi cara wuwuhan. Tembung camboran ing basa Jawi dipunperang dados kalih inggih menika tembung camboran wutuh lan tembung camboran tugel.

Wuwuhan Sesarengan Tan Rumaket

Miturut Keraf (1991:117) wuwuhan sesarengan tan rumaket inggih menika ngginakaken saperang wuwuhan ing satunggaling wujud lingga kanthi sesarengan, ananging saben wuwuhanipun taksih ngemu teges lan fungsipun piyambak.

Wuwuhan sesarengan tan rumaket utawi *simulfiks* inggih menika wuwuhan ingkang rumaket ing ngajeng saha wingking utawi satengahing tembung. Wuwuhan sesarengan tan rumaket beda kaliyan *konfiks*. Menawi wuwuhan ing *konfiks* boten saged dipunpisah utawi kedah dipunwuwuhaken kanthi sesarengan supados tegesipun tembung boten risak, ananging wuwuhan sesarengan tan rumaket dipunwuwuhaken kanthi cara gantosan utawi satunggal baka satunggal tanpa ngrisak tegesipun tembung ewodene ewah.

1. Wujudipun Wuwuhan Sesarengan Tan Rumaket

Wujud wuwuhan sesarengan tan rumaket miturut pamanggihipun para ahli inggih menika, {N-/i}, {N-/a}, {N-/na}, {N-/ake}, {N-/ana}, {N-/e}, {tak-/e}, {tak-/ne}, {tak-/ke}, {tak/-

ane}, {tak-/i}, {tak-/na}, {tak-/ana}, {tak-/a}, {dak-/ne}, {dak-/e}, {kami-/en}, {kok-/i}, {kok-/ake}, {kok-/ana}, {di-/i}, {di-/a}, {di-/ana}, {di-/ake}, {-in-/i}, {-in-/ake}, {-in-/ana} saha {sa-/e}.

2. Tegesipun Wuwuhan Sesarengan Tan Rumaket

Tegesipun wuwuhan sesarengan tan rumaket ingkang dados dhasar ing panaliten menika inggih menika:

- a. nindakaken padamelan kados ingkang dipunsebut ing lingganipun (wongsal-wangsul),
- b. dhawuh kaliyan tiyang sanes supados nindakaken padamelan kados ingkang dipunsebut ing lingganipun,
- c. ngangge, ndadosaken, satunggaling bab kados ing lingganipun,
- d. nindakaken padamelan kados ing lingga (kangge tiyang sanes),
- e. dugi (lingga); kanthi/ lan (lingga); sami kaliyan (lingga), sedaya ingkang wonten ing (lingga),
- f. dipunparingi ing lingganipun,
- g. dipundamel dados/ ing kaanan lingganipun,
- h. (subjek) minangka papan padamelan ingkang dipunsebut ing wujud lingga,
- i. (subjek) dipundadosaken sasaran padamelan ingkang dipunsebut ing wujud lingga,
- j. (subjek) dipununtungaken dening padamelan ingkang dipunsebut ing wujud lingga,
- k. satunggaling padamelan ingkang dipuntindakaken kangge tiyang sanes,
- l. (subjek) minangka papan padamelan ingkang dipunsebut ing wujud lingga,

- m. papan wontenipun menapa ingkang dipunsebut ing wujud lingga,
- n. satunggal bab ingkang dipuntindakaken gayut kaliyan menapa ingkang dipunsebut ing wujud lingga,
- o. bab ingkang gayut kaliyan wujud lingga,
- p. jumlah,
- q. saperang (wujud lingga),
- r. titikan gayutanipun makna (*keharusan*),
- s. titikan gayutanipun makna (*perturutan*),
- t. titikan gayutanipun makna (*perlawanan*),
- u. titikan gayutanipun makna (*keusaian*),
- v. titikan gayutanipun makna (*kecaraan*),
- w. titikan gayutanipun makna (*keakanan*), lan
- x. padamelan ing lingganipun ingkang dipuntindakaken kanthi boten sengaja.

3. Ewahing Jinis Tembung amargi Proses Wuwuhan Sesarengan Tan Rumaket

Padmosoekotjo (1986:108) ingkang ngandharaken menawi basa Jawi gadhah 10 jinis tembung, inggih menika tembung aran (*nomina*), tembung kriya (*verba*), tembung katrangan (*adverbia*), tembung kaanan (*adjektiva*), tembung sesulih (*pronomina*), tembung wilangan (*numeralia*), tembung panggandheng (*konjungsi*), tembung ancer-ancer (*preposisi*), tembung panyilah (*artikel*) saha tembung panguwuh (*interjeksi*).

CARA PANALITEN

Jinising Panaliten

Jinising panaliten ingkang dipunginakaken wonten ing panaliten inggih menika *deskriptif*. Panaliten *deskriptif* inggih menika panaliten

ingkang ngandharaken bab kang menapa wontenipun, boten dipunpangaribawani dening panaliti kanthi tembung-tembung (basa) utawi *informasi* ingkang dipunpanggihi wonten ing panaliten (Sudaryanto, 1998:62). Wuwuhan sesarengan tan rumaket ingkang dipunpanggihaken wonten ing tembung-tembung andhahan salebeting novel Para Pawestri Pejuwang anggitanipun Suparto Brata menika dipunandharaken menapa wontenipun boten wonten pangaribawa saking panaliti.

Data lan Sumbering Data

Data wonten ing panaliten inggih menika tembung andhahan ingkang ngemu wuwuhan sesarengan tan rumaket wonten salebeting novel Para Pawestri Pejuwang anggitanipun Suparto Brata. Sumbering *data* wonten ing panaliten menika arupi novel anggitanipun Suparto Brata ingkang irah-irahanipun Para Pawestri Pejuwang.

Pirantining Panaliten

Piranti panaliten ingkang utami wonten ing panaliten inggih menika *tabel analisis data* kanthi dipunbiyantu kartu *data*. Panyerating kartu *data* nyakup sumber ujaran ingkang isinipun kaca lan alenia papan ujaran kasebut, ukara, tembung andhahan kanthi wuwuhan sesarengan tan rumaket, *proses* wuwuhan sesarengan tan rumaket, wujudipun wuwuhan, tegesing tembung, saha ewahipun jinis tembung amargi *proses* wuwuhan sesarengan tan rumaket menika. Piranti sanesipun inggih menika panaliti piyambak utawi *human instrument*.

Cara Ngempalaken Data

Caranipun ngempalaken *data* wonten ing panaliten menika dipuntindakaken kanthi *teknik* waos lan *teknik* cathet. Ing *teknik* waos, panaliti maos sedaya sumber saengga pikantuk *data* ingkang ngemu bab wuwuhan sesarengan tan rumaket. Ing *teknik* cathet menika, panaliti nyathet *data* panaliten, inggih menika tembung-tembung andhahan kanthi wuwuhan sesarengan tan rumaket ingkang wonten salebeting novel Para Pawestri Pejuwang anggitanipun Suparto Brata ingkang sampun dipuninterpretasi wujud, tegesipun, saha ewahing jinis tembung amargi *proses* wuwuhan sesarengan tan rumaket.

Cara Nganalisis Data

Analisis data ingkang dipunginakaken wonten ing panaliten inggih menika *analisis deskriptif*. *Analisis deskriptif* dipunginakaken kangge nggambaraken wujud, tegesipun tembung, saha ewahing jinis tembung amargi *proses* wuwuhan sesarengan tan rumaket ing tembung-tembung andhahan wonten salebeting novel Para Pawestri Pejuwang anggitanipun Suparto Brata kanthi cara *objektif* lan menapa wontenipun.

Cara Ngesahaken Data

Panaliten menika ngginakaken *reliabilitas stabilitas*, inggih menika dipuntindakaken kanthi cara ngembali *data* kaping kathah ananging asilipun sami. *Reliabilitas stabilitas* dipuntindakaken kanthi cara panaliti maos kanthi wongsal-wangsul lan premati novel Para Pawestri Pejuwang anggitanipun Suparto Brata ingkang dipundadosaken sumbering *data* panaliten saengga dipunpanggihaken *data* ingkang saestu jumbuh utawi *valid* lan *absah* utawi ajeg. *Validitas data* wonten ing panaliten inggih menika

validitas triangulasi teori utawi *validitas* ingkang ningali absahipun *data* kanthi nandhingaken kaliyan *teori-teori* ingkang dipunginakaken.

ASILING PANALITEN SAHA

PIREMBAGANIPUN

Asiling Panaliten

Asiling panaliten nedahaken wuwuhan sesarengan tan rumaket ing tembung-tembung andhahan salebeting *novel* Para Pawestri Pejuwang anggitanipun Suparto Brata menika wujudipun wonten 32. Wujudipun wuwuhan sesarengan tan rumaket ing tembung-tembung andhahan salebeting *novel* Para Pawestri Pejuwang anggitanipun Suparto Brata inggih menika {N-/i}, {N-/a}, {N-/na}, {N-/ake}, {N-/ana}, {N-/e}, {N-/an}, {dak-/e}, {dak-/ake}, {dak-/i}, {dak-/ane}, {di-/i}, {di-/a}, {di-/ake}, {sa-/e}, {sa-/an}, {su-/e}, {se-/e}, {se-/a}, {ke-/an}, {ka-/e}, {ke-/ake}, {ke-/e}, {ka-/ake}, {pa-/e}, {pi-/e}, {pa-/an}, {-um-/na}, {-um-/e}, {{N-/an}/-e}, {{ka-/an}-e}, lan {{pa-/an}/-e}.

Tegesipun tembung kanthi wuwuhan sesarengan tan rumaket ingkang dipunpanggihaken ing tembung-tembung andhahan salebeting *novel* Para Pawestri Pejuwang anggitanipun Suparto Brata inggih menika,

- Nindakaken kagiyatan ingkang dipunsebataken wujud lingga ing objek.
- Maringi utawi ngagemaken menapa ingkang dipunsebut ing wujud lingga.
- Satunggal bab ingkang dipuntindakaken gayut kaliyan menapa ingkang dipunsebut ing wujud lingga.

- d. Nindakaken padamelan kados ingkang dipunsebut ing lingganipun (wongsal-wangsul).
- e. Damel dados langkung tinimbangipun ingkang dipunsebut ing wujud lingga.
- f. Ngginakaken, ndadosaken, nyebabaken satunggaling bab kados lingganipun.
- g. Padamelan ing wujud lingganipun ingkang dipuntindakaken tiyang sanes.
- h. Bab ingkang gayut kaliyan wujud lingga.
- i. Dhawuh dhateng tiyang sanes supados nindakaken padamelan kados ingkang dipunsebut ing wujud lingga.
- j. Nindakaken padamelan kados lingganipun (kangge tiyang sanes).
- k. (Objek) dipunkenani kadadosan ingkang dipunsebataken ing wujud lingga kanthi boten sengaja.
- l. Cara kados ingkang dipunsebut ing lingganipun.
- m. (Subjek) dipundadosaken sasaran kagiyatan ingkang dipunsebataken ing wujud lingga.
- n. (Subjek) dipununtungaken dening kagiyatan ingkang dipunsebataken ing wujud lingga.
- o. Ewo dene menapa ingkang dipunsebataken ing wujud lingga.
- p. Dugi kados lingga.
- q. Sepintena (wujud lingga); paling (wujud lingga).
- r. Saperang (wujud lingga).
- s. Titikan gayutanipun makna (*perturutan*).
- t. Pikantuk padamelan ing wujud lingganipun.
- u. Dipundamel dados kaanan ing wujud lingganipun.

- v. Papan (wewengkon) kados ing wujud lingganipun.

Saking asiling panaliten ugi dipunpanggihaken ewahipun jinis tembung amargi *proses* wuwuhan sesarengan tan rumaket ing tembung-tembung andhahan salebeting *novel* Para Pawestri Pejuwang anggitanipun Suparto Brata inggih menika,

1. Ewahipun jinis tembung aran dados tembung kriya.
2. Ewahipun jinis tembung katrangan dados tembung kriya.
3. Ewahipun jinis tembung kaanan dados tembung kriya.
4. Ewahipun jinis tembung kaanan dados tembung aran.
5. Ewahipun jinis tembung kriya dados tembung aran.
6. Ewahipun jinis tembung katrangan dados tembung wilangan.
7. Ewahipun jinis tembung kaanan dados tembung wilangan.
8. Ewahipun jinis tembung kriya dados tembung wilangan.

Pirembagan

Saking asiling panaliten saged dipunandharaken kados ing ngandhap menika,

1. Wujudipun wuwuhan sesarengan tan rumaket wonten ing tembung-tembung andhahan salebeting *novel* Para Pawestri Pejuwang anggitanipun suparto Brata inggih menika 32 ingkang antawisipun,
(1)Wuwuhan {N/-i} alomorf {n/-i},
tuladhanipun ingkang rumaket ing

- tembung lingga dhisik saengga kadhapuk tembung andhahan ndhisiki.
- (2)Wuwuhan {N-/-a} alomorf {m-/-a}, tuladhanipun ingkang rumaket ing tembung lingga pilih saengga kadhapuk tembung andhahan miliha.
- (3)Wuwuhan {N-/-na} alomorf {ny-/-a}, tuladhanipun ingkang rumaket ing tembung lingga cipta saengga kadhapuk tembung andhahan nyiptakna.
- (4)Wuwuhan {N-/-ake} alomorf {ng-/-ake}, tuladhanipun ingkang rumaket ing tembung lingga gambar saengga kadhapuk tembung andhahan nggambarake.
- (5)Wuwuhan {N-/-ana} alomorf {ng-/-ana}, tuladhanipun ingkang rumaket ing tembung lingga aku saengga kadhapuk tembung andhahan ngakonana.
- (6)Wuwuhan {N-/-e} alomorf {ny-/-e}, tuladhanipun ingkang rumaket ing tembung lingga sandhang saengga kadhapuk tembung andhahan nyandhange.
- (7)Wuwuhan {N-/-an} alomorf {n-/-an}, tuladhanipun ingkang rumaket ing tembung lingga jero saengga kadhapuk tembung andhahan njeron.
- (8)Wuwuhan {dak-/-e}, tuladhanipun ingkang rumaket ing tembung lingga urus saengga kadhapuk tembung andhahan dakuruse.
- (9)Wuwuhan {dak-/-ake}, tuladhanipun ingkang rumaket ing tembung lingga temu saengga kadhapuk tembung andhahan daktemokake.
- (10)Wuwuhan {dak-/-i}, tuladhanipun ingkang rumaket ing tembung lingga bayar saengga kadhapuk tembung andhahan dakbayari.
- (11)Wuwuhan {dak-/-ane}, tuladhanipun ingkang rumaket ing tembung lingga kandha saengga kadhapuk tembung andhahan dakkandhanane.
- (12)Wuwuhan {di-/-i}, tuladhanipun ingkang rumaket ing tembung lingga tambah saengga kadhapuk tembung andhahan ditambahi.
- (13)Wuwuhan {di-/-a}, tuladhanipun ingkang rumaket ing tembung lingga kunjara saengga kadhapuk tembung andhahan dikunjaraa.
- (14)Wuwuhan {di-/-ake}, tuladhanipun ingkang rumaket ing tembung lingga kandhang saengga kadhapuk tembung andhahan dikandhangake.
- (15)Wuwuhan {sa-/-e}, tuladhanipun ingkang rumaket ing tembung lingga pantes saengga kadhapuk tembung andhahan sapantese.
- (16)Wuwuhan {sa-/-an}, tuladhanipun ingkang rumaket ing tembung lingga grubyug saengga kadhapuk tembung andhahan sagrunyugan.
- (17)Wuwuhan {su-/-e}, tuladhanipun ingkang rumaket ing tembung lingga tresna saengga kadhapuk tembung andhahan sutresnane.
- (18)Wuwuhan {se-/-e}, tuladhanipun ingkang rumaket ing tembung lingga dulur saengga kadhapuk tembung andhahan sedulure.

- (19) Wuwuhan {se/-a}, tuladhanipun ingkang rumaket ing tembung lingga pira saengga kadhapuk tembung andhahan sepiraa.
- (20) Wuwuhan {ke/-an}, tuladhanipun ingkang rumaket ing tembung lingga pethuk saengga kadhapuk tembung andhahan kepethukan.
- (21) Wuwuhan {ka/-e}, tuladhanipun ingkang rumaket ing tembung lingga telu saengga kadhapuk tembung andhahan katelune.
- (22) Wuwuhan {ke/-ake}, tuladhanipun ingkang rumaket ing tembung lingga pikir saengga kadhapuk tembung andhahan kepikirake.
- (23) Wuwuhan {ke/-e}, tuladhanipun ingkang rumaket ing tembung lingga maruk saengga kadhapuk tembung andhahan kemaruke.
- (24) Wuwuhan {ka/-ake}, tuladhanipun ingkang rumaket ing tembung lingga wedhar saengga kadhapuk tembung andhahan kawedharake.
- (25) Wuwuhan {pa/-e}, tuladhanipun ingkang rumaket ing tembung lingga jurung saengga kadhapuk tembung andhahan panjurunge.
- (26) Wuwuhan {pi/-e}, tuladhanipun ingkang rumaket ing tembung lingga takon saengga kadhapuk tembung andhahan pitakone.
- (27) Wuwuhan {pa/-an}, tuladhanipun ingkang rumaket ing tembung lingga uru saengga kadhapuk tembung andhahan paturon.
- (28) Wuwuhan {-um/-na}, tuladhanipun ingkang rumaket ing tembung lingga klawe saengga kadhapuk tembung andhahan kemlawekna.
- (29) Wuwuhan {-um/-e}, tuladhanipun ingkang rumaket ing tembung lingga gremeng saengga kadhapuk tembung andhahan gumremenge.
- (30) Wuwuhan {{N/-an}/-e} alomorf {{n/-an}/-e}, tuladhanipun ingkang rumaket ing tembung lingga jaba saengga kadhapuk tembung andhahan njabane.
- (31) Wuwuhan {{ka/-an}/-e}, tuladhanipun ingkang rumaket ing tembung lingga sekti saengga kadhapuk tembung andhahan kasektene.
- (32) Wuwuhan {{pa/-an}/-e}, tuladhanipun ingkang rumaket ing tembung lingga karya saengga kadhapuk tembung andhahan pakaryane.
2. Tegesipun wuwuhan sesarengan tan rumaket ingkang dipunpanggihaken wonten ing tembung andhahan salebeting novel Para Pawestri Pejuwang anggitanipun Suparto Brata inggih menika,
- (1) ‘Nindakaken kagiyatan ingkang dipunsebataken wujud lingga ing objek’ tuladhanipun ing tembung menthungi.
- (2) ‘Maringi utawi ngagemaken menapa ingkang dipunsebut ing wujud lingga’ tuladhanipun ing tembung mageri.

- (3) 'Satunggal bab ingkang dipuntindakaken gayut kaliyan menapa ingkang dipunsebut ing wujud lingga' tuladhanipun ing tembung mepeni.
 - (4) 'Nindakaken padamelan kados ingkang dipunsebut ing lingganipun (wongsal-wangsul)' tuladhanipun ing tembung ndhodhosi.
 - (5) 'Damel dados langkung tinimbangipun ingkang dipunsebut ing wujud lingga' tuladhanipun ing tembung ndhisiki.
 - (6) 'Ngginakaken, ndadosaken, nyebabaken satunggaling bab kados lingganipun' tuladhanipun ing tembung naton.
 - (7) 'Padamelan ing wujud lingganipun ingkang dipuntindakaken tiyang sanes' tuladhanipun ing tembung ngurusi.
 - (8) 'Bab ingkang gayut kaliyan wujud lingga' tuladhanipun ing tembung ngakoni.
 - (9) 'Dhawuh dhateng tiyang sanes supados nindakaken padamelan kados ingkang dipunsebut ing wujud lingga' tuladhanipun ing tembung mranaa.
 - (10) 'Nindakaken padamelan kados lingganipun (kangge tiyang sanes)' tuladhanipun ing tembung mulangake.
 - (11) '(Objek) dipunkenani kadadosan ingkang dipunsebataken ing wujud lingga kanthi boten sengaja' tuladhanipun ing tembung ndadekake.
 - (12) 'Cara kados ingkang dipunsebut ing lingganipun' tuladhanipun ing tembung mbangune.
 - (13) '(Subjek) dipundadosaken sasaran kagiyatan ingkang dipunsebataken ing wujud lingga' tuladhanipun ing tembung daktarine.
 - (14) '(Subjek) dipununtungaken dening kagiyatan ingkang dipunsebataken ing wujud lingga' tuladhanipun ing tembung disopiri.
 - (15) 'Ewo dene menapa ingkang dipunsebataken ing wujud lingga' tuladhanipun ing tembung dikunjaraa.
 - (16) 'Dugi kados lingga' tuladhanipun ing tembung sapantese.
 - (17) 'Sepintena (wujud lingga); paling (wujud lingga)' tuladhanipun ing tembung sacukupe.
 - (18) 'Saperang (wujud lingga)' tuladhanipun ing tembung sagrubyugan.
 - (19) 'Titikan gayutanipun makna (*perturutan*)' tuladhanipun ing tembung katelune.
 - (20) 'Pikantuk padamelan ing wujud lingganipun' tuladhanipun ing tembung kepikirake.
 - (21) 'Dipundamel dados kaanan ing wujud lingganipun' tuladhanipun ing tembung kawedharake.
 - (22) 'Papan (wewengkon) kados ing wujud lingganipun' tuladhanipun ing tembung peturon.
3. Ewahipun jinis tembung ingkang dipunpangguhaken wonten ing tembung-tembung ingkang ngemu wuwuhan sesarengan tan rumaket ing salebeting novel Para Pawestri Pejuwang anggitanipun Suparto Brata inggih menika,

- (1) Ewahipun jinis tembung aran dados tembung kriya, tuladhanipun wonten ing tembung menthungi.
- (2) Ewahipun jinis tembung katrangan dados tembung kriya, tuladhanipun wonten ing tembung ndhisiki.
- (3) Ewahipun jinis tembung kaanan dados tembung kriya, tuladhanipun wonten ing tembung nambahi.
- (4) Ewahipun jinis tembung kaanan dados tembung aran, tuladhanipun wonten ing tembung pengamane.
- (5) Ewahipun jinis tembung kriya dados tembung aran, tuladhanipun wonten ing tembung panjurunge.
- (6) Ewahipun jinis tembung katrangan dados tembung wilangan, tuladhanipun wonten ing tembung sakabehe.
- (7) Ewahipun jinis tembung kaanan dados tembung wilangan, tuladhanipun wonten ing tembung saakeh-akehe.
- (8) Ewahipun jinis tembung kriya dados tembung wilangan, tuladhanipun wonten ing tembung sagrubyugan.

DUDUTAN SAHA PAMRAYOGI

Wujudipun wuwuhan sesarengan tan rumaket ing tembung-tembung andhahan salebeting *novel* Para Pawestri Pejuwang anggitanipun Suparto Brata inggih menika {N-/-i}, {N-/-a}, {N-/-na}, {N-/-ake}, {N-/-ana}, {N-/-e}, {N-/-an}, {dak-/-e}, {dak-/-ake}, {dak-/-i}, {dak-/-ane}, {di-/-i}, {di-/-a}, {di-/-ake}, {sa-/-e}, {sa-/-an}, {su-/-e}, {se-/-e}, {se-/-a}, {ke-/-

an}, {ka-/-e}, {ke-/-ake}, {ke-/-e}, {ka-/-ake}, {pa-/-e}, {pi-/-e}, {pa-/-an}, {-um-/-na}, {-um-/-e}, {{N-/-an}/-e}, {{ka-/-an}-e}, lan {{pa-/-an}/-e}.

Tegesipun tembung kanthi wuwuhan sesarengan tan rumaket ingkang dipunpangguhaken ing tembung-tembung andhahan salebeting *novel* Para Pawestri Pejuwang anggitanipun Suparto Brata inggih menika, nindakaken kagiyatan ingkang dipunsebataken wujud lingga ing objek, maringi utawi ngagemaken menapa ingkang dipunsebut ing wujud lingga, satunggal bab ingkang dipuntindakaken gayut kaliyan menapa ingkang dipunsebut ing wujud lingga, nindakaken padamelan kados ingkang dipunsebut ing lingganipun (wongsal-wangsul), damel dados langkung tinimbangipun ingkang dipunsebut ing wujud lingga, ngginakaken, ndadosaken, nyebabaken satunggaling bab kados lingganipun, padamelan ing wujud lingganipun ingkang dipuntindakaken tiyang sanes, bab ingkang gayut kaliyan wujud lingga, dhawuh dhateng tiyang sanes supados nindakaken padamelan kados ingkang dipunsebut ing wujud lingga, nindakaken padamelan kados lingganipun (kangge tiyang sanes), (objek) dipunkenani kadadosan ingkang dipunsebataken ing wujud lingga kanthi boten sengaja, cara kados ingkang dipunsebut ing lingganipun, (subjek) dipundadosaken sasaran kagiyatan ingkang dipunsebataken ing wujud lingga, (subjek) dipununtungaken dening kagiyatan ingkang dipunsebataken ing wujud lingga, ewo dene menapa ingkang dipunsebataken

ing wujud lingga, dugi kados lingga, sepintena (wujud lingga); paling (wujud lingga), saperang (wujud lingga), titikan gayutanipun makna (*perturutan*), pikantuk padamelan ing wujud lingganipun, dipundamel dados kaanan ing wujud lingganipun, lan papan (wewengkon) kados ing wujud lingganipun.

Ewahipun jinis tembung ingkang dipunpangguhaken wonten ing tembung-tembung ingkang ngemu wuwuhan sesarengan tan rumaket ing salebeting novel Para Pawestri Pejuwang anggitanipun Suparto Brata inggih menika ewahipun jinis tembung aran dados tembung kriya, ewahipun jinis tembung katrangan dados tembung kriya, ewahipun jinis tembung kaanan dados tembung kriya, ewahipun jinis tembung kaanan dados tembung aran, ewahipun jinis tembung kriya dados tembung aran, ewahipun jinis tembung katrangan dados tembung wilangan, ewahipun jinis tembung kaanan dados tembung wilangan, ewahipun jinis tembung kriya dados tembung wilangan..

Implikasi

1. Panaliten menika saged suka *kontribusi* kangge paraga pendidikan, arupi *bahan ajar* wonten ing pamulangan basa Jawi, mliginipun pamulangan ngengingi wuwuhan sesarengan tan rumaket.
2. Panaliten menika ugi saged dipunginakaken kangge *referensi* panaliten salajengipun,

ngengingi wuwuhan sesarengan tan rumaket utawi panaliten enggal babagan jinis-jinis wuwuhan sanesipun wonten ing basa Jawi.

Pamrayogi

Panaliten ingkang dipuntliti menika dereng langkung *spesifiks* babagan wuwuhan sesarengan tan rumaket. Awit saking menika, panaliti ingkang badhe nglajengaken panaliten menika, saged nлити mliginipun satunggal wujud wuwuhan sesarengan tan rumaket kemawon, saengga asiling panaliten saged langkung *spesifiks* saha langkung *mendalam* malih.

KAPUSTAKAN

- Keraf, Gorys. 1991. *Tata Bahasa Indonesia*. Jakarta: Nusa Indah.
- Mulyana. 2007. *Morfologi Bahasa Jawa*. Yogyakarta: Kanwa Publisher.
- Padmosoekotjo, S. 1986. *Paramasastra Djawi*. Purworedjo: Hien Hoo Sien.
- Sasangka, Sry Satriya Tjatur Wisnu. 2001. *Paramasastra Gagrag Anyar Basa Jawa*. Jakarta: Yayasan Paramalingua.
- Sudaryanto. 1998. *Tata Bahasa Jawa Baku Bahasa Jawa*. Yogyakarta: Duta Wacana University Press.
- Verhaar, J.W.M. 1995. *Pengantar Linguistik*. Yogyakarta: Gadjah Mada University Press.
- Wedhawati. 2006. *Tata Bahasa Jawa Mutakhir Edisi Revisi*. Yogyakarta: Kanisius